

Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

ОНОПЕНКО ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА СУВЕРЕННОЇ
УКРАЇНИ

12.00.03 - цивільне право;
сімейне право;
цивільний процес;
міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ - 1994

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00756807 (X)

ЛНБ ім В Стефаніка
АН Україна

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі цивільного права Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - доктор юридичних наук, професор Боброва Д.В.

Офіційні опоненти: Шевченко Ярославна Миколаївна -

Заслужений діяч науки і техніки України,
доктор юридичних наук, завідувач відділом
цивільного і трудового права інституту
держави і права АН України

Лиць Володимир Васильович -

Член-коресподент Академії правових наук
України, доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедрою цивільного
права ЛДУ.

Провідна організація - Українська державна юридична академія
(м.Харків)

Захист відбудеться "___" червня 1994 о ___ год.

На засіданні спеціалізованої вченої ради Д.068.18.17 при
Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою 252601,
м.Київ, вул. Володимирська, 60, ауд.253

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці

Київського університету імені Тараса Шевченка

Автореферат разіслано "___" _____ 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

доктор юридичних наук,
Кузнецова Н.С.

В С Т У П

Актуальність дослідження. Одним із основних напрямів розбудови держави Україна є створення, як сказано в ст.1 проекту Конституції України від 26 жовтня 1993 р., демократичної правової соціальної держави. Зрозуміло, в правовій державі регулятором суспільних відносин стає справедливий, мудрий, непохитний і Закон. В правовій системі будь-якої сучасної цивілізованої країни з розвинутою ринковою економікою провідне місце посідає цивільне законодавство, оскільки саме воно визначає найбільш доцільну і раціональну організацію громадянського суспільства. Його роль в сучасних умовах в усіх країнах світу настільки зросла, його ефективність настільки зумовлює виробництво і оборот, життя і добробут, що цивільне законодавство і, зокрема, його Цивільний кодекс стали називати другою Конституцією цивілізованої держави. В цій оцінці немає перебільшення хоча б тому, що будь-який громадянин чи юридична особа по кілька раз щоденно змушені вступати в ті чи інші цивільно-правові відносини з іншими суб'єктами права. Вони не можуть здійснювати будь-яку виробничу (підприємницьку) та іншу господарську діяльність, організувати своє існування без допомоги цивільного законодавства. Цивілізованість тієї чи іншої держави визначається ефективністю організації саме громадянського суспільства, яка, в свою чергу, зумовлюється досконалістю і потенційними можливостями усієї правової системи держави і передусім його цивільного законодавства. Отже, цивільне

законодавство справді є другою Конституцією держави, оскільки воно регламентує найбільш важливу сукупність напрямів діяльності суспільства і держави - виробничо-господарську, товарний оборот, обслуговування населення тощо, тобто забезпечує правовим регулюванням ту сферу діяльності, без якої держава і суспільство існувати не можуть.

Провідна роль цивільного законодавства в будь-якій правовій системі зумовлює необхідність його систематичного і постійного удосконалення. Скажімо, в США чинні закони приводяться у відповідність до потреб ринку кожні 6 років. Ринкова економіка потребує досконалого цивільного законодавства, бо від нього залежить її ефективність. Між тим Україна до цього часу не мала свого власного цивільного законодавства. Майже в усі часи вона змушена була користуватися цивільним законодавством чужої країни, під владою якої вона знаходилась. Не можна вважати своїм власним національним законодавством і нині чинний Цивільний кодекс, який у своїй переважній частині є лише відтворенням відповідного законодавства колишнього Союзу. На розсуд України (як і будь-якої іншої колишньої республіки Союзу) віддавалася дуже незначна частина правового регулювання майнових відносин.

Тому зараз перед правниками України постало досить складне і відповідальне завдання - створити власне національне цивільне законодавство. Воно має відзначатися принаймі такими ознаками:

1. Це має бути цивільне законодавство незалежної України.

2. Воно має відповідати вимогам ринкової економіки.
3. Цивільне законодавство України повинно опиратися на найновіші досягнення світової правової науки і культури, в тому числі і країн СНД.
4. Воно має бути здатним інтегруватися у світову правову систему.
5. Цивільне законодавство України має відзначатися чітким приватно-правовим змістом і спрямованістю на приватну особу.

Концентрованим виразом цивільного законодавства має стати Цивільний кодекс України, над розробкою якого зараз працює Міністерство юстиції України. Новий Цивільний кодекс буде кодифікованим актом незалежної України. Його розробка вимагає всебічного і ґрунтовного вивчення досвіду інших країн, вироблення концепції, принципово нових підходів до розв'язання ряду проблем цивільно-правового регулювання особистих і майнових відносин в умовах ринкової економіки, його системи і структури.

Саме ці фактори визначають актуальність обраного дисертаційного дослідження. Відомо, що вчені-правники України досліджували багато проблем сучасної цивілістики, вони внесли вагомий внесок в її розвиток. Проте, комплексного дослідження проблем кодифікації цивільного законодавства в Україні до цих пір не було. Саме тому автор поставив собі завдання дослідити зазначені проблеми в їх сукупності і єдності.

Мета дослідження полягає в науковому аналізі передусім досягнень світової цивільно-правової науки, в тому числі досягнень радянських вчених-цивілістів у правовому регулюванні

1. Якою має відомістю змодернізованої економіки.
2. Інші види економічного розвитку повинні опиратися на
найновіші досягнення світової науки і техніки, а тому
висті і країні СНД.

4. Воно має бути здатним інтегруватися у світову економіку
систему.

5. Інші види економічного розвитку повинні мати можливість
прямують-привести економіку і суспільства до розвитку особи.

Комплексні дослідження економіки України мають стати
інформаційною базою для України, над якою виходить якийсь певний
мінімум базових даних. Інформаційна база має бути
координувати з іншими країнами України. Його розвиток повинен
включати і територіальні зміни, а також інші країни.
вдодатку до цього, повинні бути розроблені певні
розроблені комплексні дослідження економіки України і
включити в ці дослідження економіку, а також інші країни.

Саме ці дослідження повинні включити економіку України
інформаційного дослідження. Інше, а саме-привести Україну
до економічного розвитку економіки України, а також інші країни.
включити в ці дослідження економіку України, а також інші країни.
включити в ці дослідження економіку України, а також інші країни.
включити в ці дослідження економіку України, а також інші країни.
включити в ці дослідження економіку України, а також інші країни.

Належні дослідження повинні включити економіку України
включити в ці дослідження економіку України, а також інші країни.
включити в ці дослідження економіку України, а також інші країни.
включити в ці дослідження економіку України, а також інші країни.

особистих і майнових відносин в умовах ринкової економіки. Розробка проекту нового Цивільного кодексу України потребує також досконального вивчення цивільного законодавства зарубіжних країн, в тому числі країн СНД, узагальнення і аналізу їх правотворчої і правозастосувальної практики. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність дослідження спеціальної літератури, присвяченої проблемам кодифікації, що провадилась в зарубіжних країнах і в межах колишнього Союзу в 20-ті і 60-ті роки.

На базі накопиченого матеріалу мають бути розроблені концептуальні положення нового Цивільного кодексу, визначене коло майнових відносин, що мають регулюватися ним, його система, структура, конкретні правові інститути. Мають бути вироблені конкретні пропозиції з цих проблем і шляхи їх розв'язання.

Одним із завдань дисертаційного дослідження є вивчення історичного розвитку хай хоча і незначного цивільного законодавства України і його належна оцінка. На цій основі скласти історичний нарис розвитку національного цивільного законодавства самої України. Такий історичний нарис повинен стати поштовхом для пошуків принципово нових підходів до розробки нового Цивільного кодексу України.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є суспільні відносини, що складаються в галузі цивільного обороту, засади цивільно-правової організації громадянського суспільства в умовах ринкової економіки, ефективність правового регулювання особистих і майнових відносин в Україні на сучасному етапі, а також нормативна база зазначеного регулювання.

... і наявних відомостях з інших джерел; економіка
України, в тому числі і в сфері ГНП, усталення і аналіз
проблемної і протизасторожливості економіки. Це в свою чергу
критично необхідного дослідження спеціальної літератури
України і в межах комісії Гому в 1971-1980-ті роки.

На базі наявних даних і матеріалів, які мають бути розроблені
конкретні і повні дані про стан економіки України, зокрема
статистика, економічні відомості інститутів, мають бути розроблені
конкретні пропозиції з метою розробки і впровадження.

Одним із завдань дослідницького дослідження в економіці
історичного розвитку країни є вивчення історичного
законодавства України і його наслідки впливу на
сучасну економіку України. Також історичний аспект
статистичних даних економіки України.

На етапі дослідження. Прямим дослідженням в Україні
відомостями, що стосуються історичного розвитку економіки
України-України, спеціальної літератури, економіки
України і наявних відомостей з України, як економіка, статистика
також економіка.

Методологічну основу дисертаційного дослідження складають основні положення діалектично-матеріалістичної філософії, класичної політекономії і окремі науково-теоретичні методи. Зокрема, в цій роботі були використані спеціальні науково-теоретичні методи: формально-логічний, нормативно-аналітичний, системний, порівняльно-правовий й історико-правовий.

Теоритичну основу дослідження склали науково-теоретичні досягнення світової і вітчизняної правової науки і, зокрема, цивільно-правової науки, в тому числі російських дореволюційних вчених-цивілістів, радянських дослідників проблем цивільного права і українських цивілістів. В роботі широко використано узагальнення і аналіз правозастосовної практики судів України, її оцінка, висновки і досвід, зокрема самого автора.

При проведенні дисертаційного дослідження автор опирався на роботи видатних вітчизняних учених-юристів як із загальної теорії держави й права, так і цивільного та суміжних галузей права. Зокрема, в дисертації в тій чи іншій мірі використані роботи: Агаркова М.М., Азімова Ч.Н., Алексеєва С.С., Бару М.І., Басіна Ю.Г., Братуся С.М., Бобрової Д.В., Венедіктова А.В., Вільнянського С.І., Генкіна Д.М., Гордона М.В., Грибанова В.П., Діденко А.Г., Єгорова М.Д., Запорожця О.М., Іларіонової Т.І., Йоффе О.С., Калмикова Ю.Х., Красавчикова О.А., Кузнецової Н.С., Луць В.В., Малеїна М.С., Мамутова В.К., Маслова В.П., Матвеева Г.К., Матвеева Ю.Г., Мозоліна В.П., Мусіяки В.Л., Новицького І.Б., Ойгензіхта В.А., Пушкіна О.А., Перетерського І.С.,

Методологію основу дослідження розглядають як комплексну, що включає в себе як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. У процесі роботи вчені використовують як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. У процесі роботи вчені використовують як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження.

Теоретичну основу дослідження складає науково-теоретичне знання, яке включає в себе як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. У процесі роботи вчені використовують як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. У процесі роботи вчені використовують як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження.

Ця робота виконана за підтримки Міністерства освіти і науки України. Автор подякує керівника роботи професора І. І. Іванова за надання матеріалів та консультацій. Робота виконана за підтримки Міністерства освіти і науки України. Автор подякує керівника роботи професора І. І. Іванова за надання матеріалів та консультацій.

Література:

1. Іванов І. І. Основи педагогіки. Київ: Освіта, 1998.

2. Петренко П. П. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2000.

3. Сидоренко С. С. Педагогіка. Київ: Освіта, 2002.

4. Федорук Ф. Ф. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2004.

5. Шкляр Ш. Ш. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2006.

6. Яценко Я. Я. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2008.

7. Коваленко К. К. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2010.

8. Лещенко Л. Л. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2012.

9. Мельник М. М. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2014.

10. Нестерук Н. Н. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2016.

11. Овчарук О. О. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2018.

12. Пилипчук П. П. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2020.

13. Рибак Р. Р. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2022.

14. Савченко С. С. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2024.

15. Тарасюк Т. Т. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2026.

16. Уманець У. У. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2028.

17. Філатов Ф. Ф. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2030.

18. Хмельницький Х. Х. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2032.

19. Цукерман Ц. Ц. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2034.

20. Шевченко Ш. Ш. Методологія педагогіки. Київ: Освіта, 2036.

Рабіновича П.М., Рахміловича В.А., Решетнікова Ф.П., Ромовської З.В., Рубанова А.А., Рясенцева В.О., Серебровського В.І., Сібільова М.М., Смірнова В.Т., Стучки П.І., Суханова Є.О., Тихомирова Ю.О., Халфіної Р.О., Чигир В.Ф., Шебанова А.Ф., Шевченко Я.М., Яковлева В.Ф., Якушева В.С. та інших.

В роботі використані також праці дослідників історії держави і права: Дубровіної А.Б., Кульчицького В.С., Скакун О.Ф., Ткача А.П. та інших.

В певній мірі дисертант опирався також на праці провідних зарубіжних вчених-юристів, які досліджували проблеми права і законодавства: П'ї Бруто, Мілана Бартошека, Давіда Рене, Кроса Руперта, Артура Харткампа та інших.

Оцінки, висновки і рекомендації, що містяться в дисертації, опираються на судову практику і практику інших правоохоронних органів України.

Наукова новизна дисертації полягає в комплексному і всебічному дослідженні правових проблем кодифікації цивільного законодавства незалежної України в умовах переходу до ринкової економіки, а також в новому теоретико-методологічному підході до розв'язання зазначених проблем. Таке монографічне дослідження проблем кодифікації цивільного законодавства проведено в Україні взагалі вперше в її історії. У цьому, на нашу думку, полягає основна наукова новизна цього дисертаційного дослідження. Вперше зроблена спроба узагальнити, проаналізувати і по науковому оцінити окремі дослідження проблем кодифікації цивільного законодавства України.

На захист виносяться такі наукові положення, в яких знайшла відображення наукова новизна дисертаційного дослідження.

1. Кардинальне реформування суспільного устрою суверенної і незалежної України, становлення громадянського суспільства супроводжується неминучим оновленням й удосконаленням законодавчої бази, посиленням ролі цивільного права як об'єктивно необхідного атрибута усякого цивілізованого суспільства і правової держави. Зміни економічного фундаменту українського суспільства, пов'язані з переходом до багатуокладної ринкової економіки, поставили цивільне право на "вістря" суспільних потреб і обумовили необхідність створення в Україні принципово нового Цивільного кодексу.

2. Теоретико-методологічна концепція нового Цивільного кодексу України, яка має проявитися в тому, що це кодифікований акт незалежної України періоду переходу до ринкової економіки. Він має опиратися на досягнення як вітчизняної, так і зарубіжної цивільно-правової науки; мати здатність інтегруватися у європейську правову систему і разом з тим максимально наближатися до цивільних кодексів держав СНД; у можливо більшій мірі відповідати вимогам ринкової економіки; мати приватно-правовий характер; максимально обмежувати втручання держави в цивільно-правові відносини і бути спрямованим на захист прав і інтересів передусім приватних осіб.

Новий Цивільний кодекс України має визначити правові засади організації громадянського суспільства України.

3. Історичний нарис розвитку цивільного законодавства

України, в якому констатується, що власного цивільного законодавства, якщо не зважати на окремі звичаєві правила регулювання майнових відносин, Україна до цього часу не мала і поки що не має. Чинний Цивільний кодекс України не можна вважати суто українським, оскільки він в переважній своїй частині відтворенням цивільного законодавства колишнього Союзу.

4. Новий Цивільний кодекс України має бути побудований на засадах приватного права. З нього повинні бути виключені всі правові інститути і норми, які носять публічно-правовий характер і не пов'язані з регулюванням цивільно-правових відносин. Кодекс має бути спрямований на приватний інтерес, свободу підприємництва, свободу договорів, свободу розвитку власності, захист прав і інтересів передусім громадянина і підприємця.

5. Основну групу суспільних відносин, які регулюються Цивільним кодексом безумовно складуть майнові відносини. Проте, у Кодексі не варто зазначати, що майнові відносини є товарно-грошовими, розкривати їх економічну сутність. Але слід чітко підкреслити, що майнові відносини в сфері цивільного права це відносини, що складаються в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ на рівних юридичних засадах.

6. В новому Кодексі має бути істотно розширене коло особистих прав, що підпадають під захист норм цивільного права. Передусім, слід відмовитися від поділу особистих відносин, що регулюються цивільним правом, на особисті відносини, що

пов'язані з майновими, і особисті відносини, не пов'язані з майновими. Варто відмовитися від хибної думки, що результати будь-якої творчої праці не можуть бути товаром. В умовах ринкових відносин всі ці об'єкти стають товаром. Мають бути чітко визначені майнові і особисті відносини. Цивільно-правове регулювання особистих відносин потребує нових підходів, також виходячи з цивільно-правових засад.

Цивільно-правове регулювання особистих відносин потребує нових підходів.

7. До кола особистих прав, що мають охоронятись новим Цивільним кодексом, варто віднести захист честі та ділової репутації, захист гідності, життя і здоров'я громадян, права на зображення, на ім'я, таємницю особистого життя, телефонних переговорів і переписки, особисту недоторканність, право на найменування юридичної особи та фірменне найменування та інші особисті права.

8. Сімейні, житлові, торговельні відносини належать до цивільного права. Однак в сучасних умовах включати до цивільного кодексу сімейні, житлові, торговельні та інші подібні відносини недоцільно. В Україні для цього ще не настали відповідні умови. Проте доцільна розробка і прийняття Торговельного (підприємницького) кодексу України.

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

9. Зважаючи на те, що історично в колишньому СРСР стала пануючою пандектна система кодифікації цивільного законодавства, хоча й будувалася на публічних засадах, при розробці нового Цивільного кодексу України її варто взяти за основу з урахуванням появи нових правових інститутів і норм.

10. Структура Нового Цивільного кодексу має складатися з 7 розділів: 1 - "Загальні положення", 2 - "Право власності", 3 - "Володіння та інші речові права", 4 - "Зобов'язальне право", 5 - "Право інтелектуальної власності", 6 - "Спадкове право", 7 - "Правоздатність іноземних громадян та осіб без громадянства. Застосування цивільних законів іноземних держав і міжнародних договорів".

11. Істотного удосконалення потребує правовий режим суб'єктів цивільного права. Зокрема, варто уточнити поняття правоздатності і дієздатності, знизити нижню межу віку осіб з обмеженою дієздатністю, чітко визначити випадки обмеження право - і дієздатності. Варто уточнити правила, що стосуються безвісно відсутніх і оголошення їх померлими.

Правовий режим, поняття, види та інші питання, що стосуються юридичних осіб, треба привести у відповідність з вимогами ринкової економіки.

12. До "Загальної частини" має бути включена нова глава, "Захист цивільних прав" потреби в якій зумовлена новими умовами господарювання. В ній необхідно істотно розширити межі цивільно-правового захисту громадян і підприємців, зокрема, в передбачених законом випадках і межах допустити самозахист своїх

прав і інтересів. Ця глава має містити норми, які не допускали б зловживання правом. Разом з тим передбачити захист прав громадян від неправомірних дій органів державної виконавчої влади, місцевого і регіонального самоврядування та їх посадових осіб.

13. Потребує істотного перегляду інститут "Речових прав", якого в чинному Цивільному кодексі України взагалі немає, але який зумовлений ринковими відносинами. Він має складатися з двох розділів - "Права власності" і "Володіння та інші речові права". В цих розділах мають бути такі правові інститути: "Право власності", "Володіння", "Права на чужі речі (сервітути, суперфіцій, заставне право)", "Право повного господарського відання", "Право оперативного управління" та "Довірча власність".

Практична значимість роботи. Крім теоретичних висновків, наукових положень, що містяться в дисертації, в цілому вона має практичну спрямованість. Десертант поставив собі за мету виявити проблеми кодифікації цивільного законодавства в умовах незалежної України, належним чином оцінити їх, проаналізувати, зробити відповідні висновки, оцінки, пропозиції і рекомендації по їх розв'язанню саме для використання при розробці проекту нового Цивільного кодексу України. В дисертації міститься ряд конкретних пропозицій і рекомендацій, спрямованих на заповнення наявних в чинному цивільному законодавстві прогалин, на поліпшення тих правових інститутів і окремих норм, що виявили в практиці свого застосування недостатню ефективність, слабкість. Є пропозиції про включення до Кодексу нових інститутів і норм,

в процесі інтеграції. Як тільки ми відстане від цього, ми будемо в змозозі зрозуміти, чому це відбувається. Це означає, що ми повинні зрозуміти, чому це відбувається. Це означає, що ми повинні зрозуміти, чому це відбувається.

1. В процесі інтеграції ми повинні зрозуміти, чому це відбувається. Це означає, що ми повинні зрозуміти, чому це відбувається. Це означає, що ми повинні зрозуміти, чому це відбувається. Це означає, що ми повинні зрозуміти, чому це відбувається.

В процесі інтеграції ми повинні зрозуміти, чому це відбувається. Це означає, що ми повинні зрозуміти, чому це відбувається. Це означає, що ми повинні зрозуміти, чому це відбувається. Це означає, що ми повинні зрозуміти, чому це відбувається.

зумовлених ринковими відносинами, ряд рекомендацій мають за мету удосконалити ті інститути і норми, що виявили свою життєздатність, але мають певні похибки. Усі ці матеріали можуть бути використані при розробці нового Цивільного кодексу України.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані також і в навчальному процесі - в лекційних курсах та практичних заняттях, а також в навчально-методичних розробках. Крім того, зазначені результати можуть стати висхідними опорами для дальших наукових пошуків і досліджень проблем цивільного права і законодавства, та практики їх застосування.

Одержані результати дисертаційного дослідження можуть надати певну методичну допомогу судовій системі України в їх практичній діяльності.

Зазначені результати можуть бути використані також в законотворчій діяльності органів державної влади і управління України, а також органів місцевого і регіонального самоврядування.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Дисертаційна робота виконана і обговорена на кафедрі цивільного права юридичного факультету Київського університету ім.Тараса Шевченка. Основний зміст роботи викладений в опублікованих наукових роботах, тезах доповідей, а також безпосередньо в доповідях на багатьох наукових і науково-практичних республіканських конференціях і міжнародних симпозіумах. Зокрема, на Республіканській науково-практичній конференції

"Концептуальні питання створення нового Цивільного кодексу України", Київ, 14-15 квітня 1992 рр.; Научно-практичному семінарі "Проблеми розвитку цивільного законодавства і методологія викдалання цивільно-правових дисциплін, Харків, 29-30 січня 1993" р.; Науково-практичній конференції "Проблеми підготовки нового Цивільного кодексу України", Київ, 20-21 травня 1993 р. та інших.

Багато науково-практичних висновків, пропозицій і рекомендацій, розроблених автором, були використані в доповненнях та змінах чинного цивільного законодавства України, в розробці нових законодавчих актів, що вже прийняті Верховною Радою України.

Окремі наукові положення, висновки і пропозиції використовуються в навчальному процесі юридичних вузів України, в навчально-методичних розробках тощо.

Структура роботи. Дисертаційна робота складається з короткого вступу, шести параграфів, поділених на дві глави, та списку використаної літератури.

Коло проблем кодифікації цивільного законодавства України, які досліджені в дисертації, складають дві основні групи: 1. Загально-теоретичні проблеми кодифікації цивільного законодавства України; 2. Проблеми окремих інститутів Цивільного кодексу України. Ці проблеми викладені в двох главах дисертації.

Перша група "Загально-теоретичні проблеми кодифікації цивільного законодавства України" в свою чергу складається з трьох підгруп зазначених проблем: а) формування завершеного

цивільного законодавства України на засадах приватного права; б) предмет Цивільного кодексу України: нові підходи; в) система Цивільного кодексу України та його структура.

Формування завершеного цивільного законодавства України відбувається в процесі кардинального реформування суспільного устрою суверенної і незалежної України. Становлення громадянського суспільства супроводжується неминучим оновленням і вдосконаленням законодавчої бази, посиленням ролі цивільного права як атрибута усякого цивілізованого суспільства і правової держави. В усі часи в демократичних державах, де створювалося громадянське суспільство, перше місце услід за конституцією посідає цивільне право.

Між тим, як це не парадоксально, Україна ніколи не мала свого завершеного цивільного законодавства. Історично склалося так, що в різні часи на її території діяли, як правило, нормативні акти тих держав, до складу яких вона входила: Великого Князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської держави, Австро-Угорщини. Відсутність самостійної незалежної державності, нестабільність періодів її становлення і марність спроб її збереження (1648-1654, 1754-1764, 1917-1920) зумовили поширення на територію українських земель польського, російського, австрійського цивільного законодавства.

Проте, не можна вважати, що населення України в минулому не мало самобутніх правових традицій і норм звичаєвого права. Можна з впевненістю сказати, що литовський статут у трьох його редакціях (1529, 1566, 1599) є не лише юридичною пам'яткою

литовського, а й українського, білоруського народів, які в XVI ст. входили до складу Великого Князівства Литовського. Деякі норми Литовського статуту є подальшим розвитком норм "Руської Правди" часів Київської Русі. Українська козацька старшина в часи визвольної війни 1648-1654 рр. при усій її становій зацікавленості оформити свої права на рівні російського дворянства, прагнула все ж таки зберегти історико-правові традиції свого народу. Це засвідчують юридичні документи України XVIII - першої половини XIX ст.: "Права, по которым судится малороссийский народ" (1743); "Экстракт малороссийских прав" (1767); "Экстракт из указов, инструкций и постановлений" (1786); "Собрание прав Малороссии" (1807); "Свод местных законов западных губерний" (1837), в основу яких покладено Литовський статут, Магдебургське право, давні звичаї. В 1804 р. кодифікаційна комісія на чолі з Ф.Давидовичем підготувала "Собрание прав Малороссии" (1807), в якому норми цивільного права були систематизовані в окремому збірнику і його можна вважати першим проектом цивільного кодексу України. Але й цей збірник був складений на основі чинних на той час в Україні Зеркала Законів, Литовського статуту, Права Хелмського, Магдебургського, Порядку прав цивільних тощо. Цей збірник містив в собі норми матеріального і процесуального права і був чинним в Україні до 1843 р. Норми цього збірника чітко визначали режим рухомого і нерухомого майна, його застава і володіння ним іншими особами. Належна увага приділялася зобов'язанням, зокрема, купівлі-продажу, обміну, позиці, особистому і майновому найму,

дорученню, схороні, оренді і зобов'язанням, що виникали із заподіяння шкоди.

Царське самодержавство, проте, докладало усіх зусиль, аби забезпечити свої інтереси і підмінювало місцеве право нормами загальноімперського права. Це особливо стало помітним в першій половині XIX ст., коли основним джерелом права в Україні став "Свод законов Российской империи" в редакції 1842 р., зокрема його 10 том. Щодо Галичини, Північної Буковини і Закарпаття, то тут діяв австрійський Цивільний кодекс 1811 р.

Отже, в дореволюційні часи ні в Росії, ні в Україні не було (в Україні і не могло бути) завершених цивільних кодексів.

Не доводиться говорити про наявність будь-якого цивільного законодавства власне України і в 1918-1920 рр., коли була проголошена Українська Народна Республіка.

Цивільне законодавство Української Радянської Соціалістичної Республіки також не було законодавством власне України, оскільки було лише відбитком відповідного законодавства колишнього СРСР.

Зазначені фактори, звичайно, не сприятимуть кодифікаційним роботам.

Важливим елементом кодифікації цивільного законодавства є визначення предмету цивільно-правового регулювання. Цивільне законодавство має регулювати майнові і особисті немайнові відносини, які уже склалися за даних обставин між окремими особами як суб'єктами громадянського суспільства. Ці відносини можуть змінюватися, удосконалюватися, виникати нові. Суспільний

порядок не має меж. Тому, яким би повним не було законодавство, прогалини в ньому неминучі. Заповнення цих прогалин має здійснювати передбачений в новому Цивільному кодексі інститут аналогії. Судові органи не можуть ухилитися від розгляду цивільних спорів на тій підставі, що дані відносини не передбачені цивільним законодавством.

Разом з тим, норми цивільного законодавства мусять давати можливість і самим учасникам цивільних відносин визначати свою поведінку, тобто в новому Кодексі мають переважити диспозитивні норми. Це зумовлюється приватним характером цивільного права, що надає можливість сторонам визначати свої дії виходячи із своїх інтересів у відповідності до приватно-правових принципів - свободи особи, свободи власності, свободи договору і підприємництва, свободи розпорядження своїми правами на власний розсуд, в тому числі і правом на захист. Відповідно і здійснення цивільних прав не може бути обмежено, якщо воно не суперечить закону, який, в свою чергу, відповідає зазначеним принципам.

Разом з тим не може бути й абсолютної, нічим не обмеженої свободи. Тому в цивільному законодавстві повинна бути передбачена вимога про недопустимість при здійсненні суб'єктами цивільних прав порушення встановленого нормами публічного права порядку, моральних принципів суспільства. Приватна власність не може абстрагуватися від засад соціальної орієнтації, що забезпечується публічним правом. Держава захищає споживача, припиняє недобросовісну конкуренцію, тобто захищає інтереси слабкої сторони в цивільних правовідносинах. Вся ця забезпеченість може повалитися, якщо будуть порушуватися

принципи справедливості, доброї совісті, які призначені певним чином коректувати застосування закону, норми якого завжди мають загальний характер. Порушення прав і інтересів осіб, порушення публічного порядку мусить тягти за собою виникнення деліктних зобов'язань (відшкодування матеріальних збитків, моральної шкоди) і застосування санкцій, передбачених адміністративним або кримінальним законодавством (наприклад, за ухилення від сплати податків, приховування фактичного прибутку, за укладення угод в обхід антимонопольного законодавства і т.ін.).

Повинно заборонятися й зловживанням правом, під яким слід розуміти недозволене використання свого права виключно на зло іншим особам.

Всі положення стосовно предмету нового Цивільного кодексу України і характеру його норм, що охоплюють своїм регулюванням майнові і особисті немайнові відносини, потрібно сформулювати, на наш погляд, в спеціальному розділі "Основні положення", яким і повинен відкриватися даній Кодекс.

Ефективність правового регулювання майнових і особистих немайнових відносин, яке здійснюватиме новий Цивільний кодекс, в значній мірі буде зумовлюватися його системою і структурою. Слід зважити на те, що в Україні і Росії історично пануючою була пандектна система кодифікації цивільного законодавства. Вона була ґсприйнята радянським цивільним законодавством, хоча в значній мірі і будувалася на публічних засадах. Бажано, щоб вона стала традиційною для незалежної і самостійної України з урахуванням появи нових інститутів у зв'язку з розвитком

ринкової економіки. При цьому не можна відкидати й досвід правового регулювання майнових і особистих немайнових відносин в країнах Заходу, зокрема, Англії і США, де немає цивільних кодексів. Судді, крім законів про власність, про управління майном та деякими іншими, керуються прецедентами, віддаючи їм перевагу. Тут на особливу увагу заслуговує інститут довірчої власності. Структура нового Цивільного кодексу України має складатися з семи розділів: 1 - "Основні положення"; 2 - "Загальні положення"; 3 - "Речові права"; 4 - "Зобов'язальне право"; 5 - "Право інтелектуальної власності", який має складатися з двох цивільно-правових інститутів - авторського права і патентного права; 6 - "Спадкове право"; 7 - "Правоздатність іноземних громадян та осіб без громадянства. Застосування цивільних законів іноземних держав і міжнародних договорів".

Розділ п'ятий чинного Цивільного кодексу України "Право на відкриття", мабуть, не варто включати в структуру нового Цивільного кодексу, оскільки більшість фахівців вважають не доцільним надавати цивільно-правову охорону таким об'єктам як відкриття.

Перший розділ нового Цивільного кодексу України "Основні положення" має бути самостійним підрозділом і містити в собі дійсно принципові вихідні положення, в рівній мірі важливі для всіх розділів Кодексу, в тому числі й для його загальної частини - "Загальні положення". До числа таких принципових приписів слід віднести вказівки на склад цивільного законодавства і його

"центру" - Цивільного кодексу, на відносини, які регулюються Кодексом та іншими законодавчими актами, правила про аналогію та фундаментальні положення (принципи) здійснення цивільних прав.

Водночас заслуговують на скасування ст.2 чинного Цивільного кодексу України, в якій йдеться про суб'єктів цивільно-правових відносин, ст.3, яка визначає склад цивільного законодавства колишнього Союзу і Української РСР, ст.4, в якій йдеться про підстави виникнення цивільних прав і обов'язків. Якщо ст.2 не потрібна через те, що норми про суб'єктів цивільно-правових відносин викладаються в першій главі "Загальних положень", а ст.3 зовсім застаріла за своїм змістом, то ст.4 була б зайвою через повторення, оскільки підстави виникнення прав і обов'язків розглядаються в спеціальних правових інститутах.

Особливу увагу варто звернути на норми про цивільно-правовий захист честі і гідності громадян і організацій. Ст.7 чинного Цивільного кодексу не відповідає вимогам часу. По-перше, ці норми складають окремий цивільно-правовий інститут; по-друге, роль і значення їх в сучасних умовах значно зросли, що зумовляє необхідність виділення їх в окрему главу.

Немає потреби і в ст.8 "Застосування в Українській РСР цивільного законодавства інших союзних республік" і не тільки тому, що таких республік уже немає. Справа в тому, що ці норми викладаються в спеціальному розділі "Правоздатність іноземних громадян та осіб без громадянства. Застосування цивільних законів іноземних держав і міжнародних договорів". Адже цей

"Культурно-просветительного" - на відповідні потреби, які визначені в статті 10 Закону, а також на інші потреби, які визначені в статті 11 Закону.

Фонди заснувалися на засадах:

1. Відкритості. Фонди заснувалися на засадах відкритості, а їх діяльність здійснюється на засадах відкритості.

2. Самостійності. Фонди заснувалися на засадах самостійності, а їх діяльність здійснюється на засадах самостійності.

3. Неприбутковості. Фонди заснувалися на засадах неприбутковості, а їх діяльність здійснюється на засадах неприбутковості.

4. Самодіяльності. Фонди заснувалися на засадах самодіяльності, а їх діяльність здійснюється на засадах самодіяльності.

5. Прозорості. Фонди заснувалися на засадах прозорості, а їх діяльність здійснюється на засадах прозорості.

6. Відповідальності. Фонди заснувалися на засадах відповідальності, а їх діяльність здійснюється на засадах відповідальності.

7. Ефективності. Фонди заснувалися на засадах ефективності, а їх діяльність здійснюється на засадах ефективності.

8. Інституційності. Фонди заснувалися на засадах інституційності, а їх діяльність здійснюється на засадах інституційності.

Об'єктом діяльності фонду є:

1. Забезпечення виконання функцій, визначених в статті 10 Закону.

2. Забезпечення виконання функцій, визначених в статті 11 Закону.

3. Забезпечення виконання функцій, визначених в статті 12 Закону.

4. Забезпечення виконання функцій, визначених в статті 13 Закону.

5. Забезпечення виконання функцій, визначених в статті 14 Закону.

6. Забезпечення виконання функцій, визначених в статті 15 Закону.

7. Забезпечення виконання функцій, визначених в статті 16 Закону.

8. Забезпечення виконання функцій, визначених в статті 17 Закону.

9. Забезпечення виконання функцій, визначених в статті 18 Закону.

10. Забезпечення виконання функцій, визначених в статті 19 Закону.

Фонд може бути створений:

1. На засадах відкритості.

2. На засадах самостійності.

3. На засадах неприбутковості.

4. На засадах самодіяльності.

5. На засадах прозорості.

6. На засадах відповідальності.

7. На засадах ефективності.

8. На засадах інституційності.

9. На засадах інших.

10. На засадах інших.

розділ повністю поглинає і ст.8 чинного Цивільного кодексу України і немає потреби викладати норми цієї статті в розділі "Основні положення".

Безумовно, й інші розділи нового Цивільного кодексу України, не зважаючи на відтворення цілого ряду чисто цивілістичних інститутів, які були раніше створені, потребують подальшого вдосконалення як з точки зору їх внутрішньої структури, так і за змістом проблем, що ними вирішуються.

Друга група проблем кодифікації цивільного законодавства України - це проблеми окремих інститутів Цивільного кодексу, яка, в свою чергу, складається: а) удосконалення інститутів загальної частини Цивільного кодексу України; б) інститути речового права: актуальні аспекти; в) інститути зобов'язального права: наступність і новизна.

Безумовно, удосконалення інститутів загальної частини нового Цивільного кодексу України в значній мірі буде зумовлювати досконалість спеціальних цивільно-правових інститутів. Загальна частина Цивільного кодексу має відкриватися главою про суб'єктів цивільного права. Серед усіх суб'єктів цивільного права на перше місце мають стати громадяни. Це зумовлено тим, що вся будова громадянського суспільства ґрунтується на визнанні людини, його життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищими соціальними цінностями. Безумовно, правовий статус громадян - фізичних осіб як суб'єктів цивільного права має і надалі визначатися правилами про їх правоздатність, дієздатність, місце проживання, визнання

громадянина безвісно відсутнім і оголошення його померлим.

В новому Цивільному кодексі достатньо сказати лише про те, що за усіма фізичними особами визнається рівний обсяг цивільних прав. Стосовно змісту дієздатності варто сказати, що вона включає в себе не тільки здатність фізичної особи своїми діями набувати цивільні права і створювати для себе цивільні обов'язки, але й здатність своїми діями здійснювати свої права і обов'язки, розпоряджатися ними і нести цивільно-правову відповідальність. Очевидно, необхідно вирішити питання про осіб, що взяли шлюб до досягнення ними вісімнадцятирічного віку. Поза всяким сумнівом й те, що необхідно знизити нижню межу віку осіб, що мають обмежену дієздатність, з 15 до 14 років. В кодексі мають бути чітко визначені підстави обмеження право- і дієздатності фізичних осіб. Потребують певного уточнення і правила при визнання безвісно відсутніх і оголошення їх померлими.

Друга категорія суб'єктів цивільного права - юридичні особи також потрубують нових підходів. По-новому необхідно вирішувати питання про види юридичних осіб. Виходячи із досвіду приватизації державного майна, розвитку організаційно-правових форм підприємницької діяльності і приймаючи до уваги структурні типи юридичних осіб, що склалися у світовій практиці, в числі видів юридичних осіб слід назвати корпорації - союзи осіб, що займаються підприємницькою діяльністю. Другий вид юридичних осіб мають складати установи - організації, що володіють цільовим майном, яке їм виділили їх засновники. Третій вид юридичних осіб

- це об'єднання громадян, що не займаються підприємницькою діяльністю. Особливий вид - дочерні організації. Окремий вид складають держава і адміністративно-територіальні утворення.

Наступною главою нового Кодексу має бути глава "Об'єкти цивільних прав", якої чинний Кодекс не має. Вона має містити норми про види речей та їх правовий статус, враховуючи потреби ринкової економіки.

В главі "Правочини" слід викласти такі правоположення. В ній, по-перше, мають бути зосереджені всі норми про правочини (угоди). По-друге, визначити критерії цивільних правочинів і торговельних угод. По-третє, - визначити розмежування правочинів, які укладаються шляхом узгодження сторонами всіх істотних умов, і шляхом приєднання до умов правочину, запропонованих другою стороною. По-четверте, - мають бути обов'язково норми про тлумачення правочину. По-п'яте, - має бути чітко регламентована допустимість цивільно-правової конфіскації по окремих видах недійсних правочинів.

До цього розділу пропонується включити нову главу "Захист цивільних прав". В ній, передусім, має бути передбачено, що кожний громадянин має право на захист належних йому прав і охоронюваних законом інтересів. Захист зазначених прав громадянин здійснює за принципом свободи особистості і на свій розсуд впритул до відмови від захисту, якщо це не порушує прав і охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Разом з тим, це не повинно тягти за собою припинення самого суб'єктивного права, якщо інше не передбачено договором.

Другу підгрупу складають проблеми речового права. Перша проблема полягає в тому, чи може лише один інститут права власності забезпечити на належному рівні правове регулювання відповідних майнових відносин ринкової економіки. Як відомо, чинний Цивільний кодекс України містить в собі тільки один інститут речового права, а саме "Право власності". Між тим інтереси ринкової економіки зумовляють необхідність включення до нового Цивільного кодексу ще принаймі двох речових інститутів "Володіння" і "Права на чужі речі". Цей останній інститут має включати в себе як сервітути - право користування чужими речами і суперфіцій - право використання чужої земельної ділянки для забудови. Безумовно, у відповідних главах мають бути викладені норми про зміст прав на чужі речі, способи їх виникнення, припинення і захисту.

Спірним є питання про форми власності. Як відомо, з цього питання немає чіткості і в опублікованих проєктах Конституції України. Законом "Про власність" визначив три основних форми власності - приватну, колективну і державну. Спір виникає з приводу колективної власності - чи є така форма власності. Є її прихильники, є її противники. Нам здається більш вдалим поділ власності на приватну і суспільну, який проголосив проєкт Конституції України від 26 жовтня 1993 р. (ст.65).

Певні заперечення викликають такі інститути як право повного господарського відання і право оперативного управління. Противники цих інститутів мотивують свої заперечення тим, що юридична природа цих інститутів не зрозуміла і вони себе не виправдовують.

Ці інститути були зумовлені наявністю державної власності на майно як головної, провідної. Державна власність в Україні буде зберігатися в якості провідної ще довго і тому відмовлятися від цих інститутів рано, їх просто немає чим замінити.

Декретом Кабінету Міністрів України від 17 березня 1993 р. "Про довірчі товариства" вводиться такий вид управління власністю, як довірча власність. Але вона не може замінити ні право повного господарського відання, ні право оперативного управління. Проте, довірча власність в Україні може знайти ґрунт для свого поширення і використання, але спочатку вона має знайти довір'я суб'єктів цивільних правовідносин.

Потребують певного перегляду і цивільно-правові засоби захисту права власності. Передусім Кодекс має проголосити надання рівних умов для захисту права власності. Позбавлення права власності може мати місце лише на підставах, передбачених законодавчими актами України. Кодекс має встановити відповідальність державних органів за безпідставне втручання у здійснення власником його правомочностей, а також за видання актів, які порушують права власників.

На нашу думку, варто погодитися з М.Д.Єгоровим, який пропонує з метою єдності цивільно-правового регулювання відносин власності виділити загальні норми, які в рівній мірі можна було б застосовувати до всіх форм власності. Як відомо, такі загальні норми містилися в Основах і цивільних кодексах колишніх союзних республік. Проте, вони не були структурно об'єднані у своєрідну загальну частину права власності. До цієї частини можна було б

включити норми, що визначають поняття і зміст права власності, загальні підстави виникнення і припинення права власності та деякі інші. В загальній частині варто помістити норму про недоторканність права власності, норму, за якою власник ні в який спосіб не може бути обмежений у своєму праві власності, про форми та суб'єктів права власності, а також визначити межі здійснення цього права. В ній же має бути проголошений принцип свободи використання свого майна для будь-якої підприємницької діяльності, що не суперечить закону.

В спеціальних главах про право власності варто предбачити специфічні положення права приватної власності. Бажано чітко визначити, що приватною власністю визнається власність фізичних осіб і власність юридичних осіб - корпорацій, об'єднань громадян та інших організацій, які відповідно до закону визнаються суб'єктами права власності. Потребує чіткого визначення коло об'єктів права приватної власності.

В главі "Право державної власності" слід проголосити, що державною власністю визнається власність народу України, яка використовується і управляється державою в інтересах народу України. Мають бути визначені державні органи, уповноважені управляти державним майном, а також правовий режим майна державних юридичних осіб - підприємств і установ. В третій підгрупі досліджені проблеми зобов'язального права. В дисертації констатується, що інститути зобов'язального права виявилися найбільш стабільними. Проте, це не означає, що вони не потребують істотного удосконалення, приведення їх до вимог

ринкової економіки.

Передусім, пропонується розділ Цивільного кодексу "Зобов'язальне право" поділити на п'ять підрозділів: 1 - "Загальні положення про зобов'язання"; 2 - "Загальні положення про договори"; 3 - "Окремі види договірних зобов'язань"; 4 - "Зобов'язання, що виникають із односторонніх правомірних дій"; 5 - "Охоронні зобов'язання".

Отже, вводиться новий підрозділ "Загальні положення про договори", необхідність в якому сумніву не викликає. Окремі види зобов'язань будуть більш чітко "розфісовані" по зазначених підрозділах за їх характером.

В підрозділі "Загальні положення про зобов'язання" варто проголосити свободу договорів, свободу вибору контрагентів, визначити більш чітко принципи відповідальності за невиконання зобов'язання або неналежне виконання, істотно доповнити главу про забезпечення виконання зобов'язань. Зокрема, потребують уточнення норми про виконання зобов'язань з урахуванням вимог ринкової економіки. Очевидно, Закон України "Про заставу" має бути повністю інкорпорований до Кодексу, але з критичним переглядом.

Товарно-грошові відносини ринкової економіки зумовляють необхідність введення нових норм, які регулюють порядок та способи уступки вимог та перевод боргу. Такого ж переосмислення потребує і глава "Припинення зобов'язань". В ній необхідно визначити підстави припинення зобов'язань, дати визначення виконання, відступного, прощення боргу. Звичайно, глава має

містити норми про всі правові форми припинення зобов'язання.

В підрозділі "Основні положення про договори" повинно бути, принаймі, дві глави - "Поняття та умови договору" і "Укладення, зміна і розірвання договору". В першій главі мають бути сформульовані норми про поняття та умови дійсності договорів, зміст договорів, обов'язову силу договорів, примірні умови договорів, строк їх дії, ціна. Потребують визнання публічні договори, договори про приєднання, попередні договори, договори на користь третьої особи, установчі договори. Обов'язково має бути норма про тлумачення договорів. Ці новшества зумовлені новими умовами господарювання в умовах ринку.

В другій главі цього підрозділу мова має йти про способи та форму укладення договорів, визначення моменту набуття чинності договору. Потребують уточнення норми про оферту і акцепт. Зокрема, визначені правила укладення договору за офертою, яка містить строк акцепту і яка не містить такого строку. Мають бути передбачені наслідки одержання акцепту з запізненням та ін.

В підрозділі "Окремі види договірних зобов'язань" мають знайти своє місце нові договори, породжені ринковою економікою. В дисертації на прикладі договору "Довічне утримання" розкривається необхідність критичного прегляду і усталених цивільно-правових договорів через призму нових соціально-економічних умов в Україні.

Підрозділи "Зобов'язання, що виникають із односторонніх правомірних дій" і "Охоронні зобов'язання" також мають

поповнитися новими зобов'язаннями, породжених нашою реальністю.
В дисертації щодо цього містяться конкретні пропозиції.

У висновку узагальнюються результати дослідження.

Основний зміст дисертації відображений в публікаціях:

1. Судові спори, пов'язані з реалізацією колгоспної продукції промислів і підприємств (російською мовою) // Социалистическая законность. - 1984. - N 8. - 0,5 д.а.

2. Важлива гарантія захисту прав і законних інтересів громадян (російською мовою) // Социалистическая законность. - 1989. - N 5. - 0,5 д.а.

3. Розшлад судами скарг на неправомірні дії службових осіб // Радянське право. - 1989. - N 1. 0,5 д.а.

4. Вирішення судами спорів учасників спільної часткової і сумісної власності на жилий будинок // Радянське право. - 1991. - N 8. - 0,5 д.а.

5. Спори про передачу членами ЖБК, котрі вибувають з кооперативу, жилих приміщень іншим особам // Радянське право. - 1991. - N 11. - 0,5 д.а.

6. Розгляд судами справ про право власності на жили будинки // радянське право. - 1991. - N 4. - 0,5 д.а.

7. Договори про надання послуг (у співавторстві) // Бізнес-інформ. - 1993. - N 30. - 0,2 д.а.

8. законопроектна діяльність Міністерства юстиції України // Правова система України: теорія і практика. Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції. - Київ. - 1993. - 0,5 д.а.

9. Институт доверительной собственности в гражданском

законодавстві України // Бізнес-інформ. - 1993. - N 31. - 0.2 д.а.

10. Поточні й перспективні завдання органів юстиції // Радянське право. - 1994. - N 3-4. 0,5 д.а.

11. Охранительные обязательства (у співавторстві) // Бізнес-інформ. - 1994. - N 14. - 0,2 д.а.

AB 30.568